

Kumla kyrka II

Markarbeten för avledning av dagvatten

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Kumla 66:1
Kumla klockargård 1:12
Kumla socken
Sala kommun
Västmanlands län
Västmanland

Ulf Alström

Kumla kyrka II

Markarbeten för avledning av dagvatten

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Kumla 66:1

Kumla klockargård 1:12

Kumla socken

Sala kommun

Västmanlands län

Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Sexuddig stjärna i Kumla kyrkas tak. (Foto och Photoshop U. Alström.)

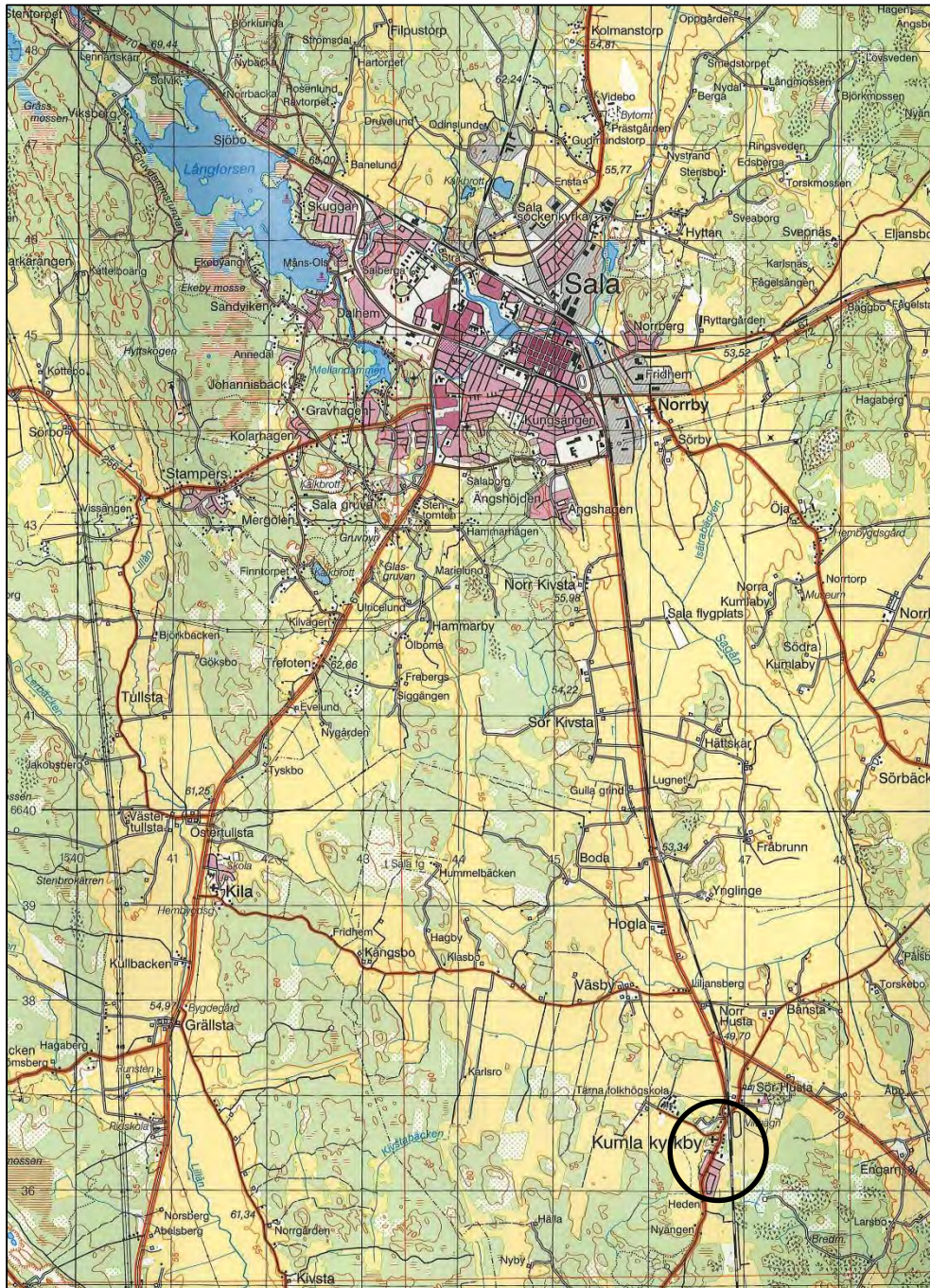
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-321-7

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Bakgrund.....	6
Målsättning och syfte.....	7
Genomförande.....	7
¹⁴ C- dateringar av tre gravlämningar.....	10
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial.....	12
Otryckta källor.....	12
Internetbaserade källor.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13

Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en ring. Utdrag ur topografiska kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

På grund av markarbeten för ett nytt vattenavledningssystem har Stiftelsen Kulturmiljövård utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll vid Kumla kyrka i Västmanland. Schaktsträckorna intensivbevakades närmast kyrkan. Inga murrester påverkades av markarbetena. Uppgifter om att en förhistorisk grav (fornlämning Kumla 66:1) funnits på platsen för kyrkan kunde inte verifieras.

Dock påverkades en del redan skadade gravar av schaktningarna. Öster om sakristian påträffades en gravlagd person i nord-sydlig riktning. Genom ¹⁴C-datering kan graven tidfästas till 1500-talet. Ytterligare två ¹⁴C prov togs från ben som påträffades intill eller till och med under kyrkans södra mur. Det ena provet som var ett ben är daterat till 1200-talet och kan vara äldre än den kyrka som nu står på platsen. Det andra provet dateras till 1300-tal.

Inledning

I samband med schaktningar för ny vattenavledningsanläggning vid Kumla kyrka i Västmanland har Stiftelsen Kulturmiljövård utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll. Arbetet utfördes under hösten 2013 efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län 2013-09-18 med dnr: 431-3834-13 Den arkeologiska antikvariska kontrollen beställdes av Kumla, Tärna och Kila församlingar som också bekostade arbetet. Arbetena vid Kumla kyrka samordnades av Svensk Klimatstyrning AB.

Figur 2. Kumla kyrka, januari 2012. (Foto från syd U. Alström.)

Bakgrund

Kyrkans närvaro i Kumla kan med säkerhet ledas tillbaka till 1312 då det skrivs ”ad ecclesiam kumblum”. Några år tidigare, före 1308, nämner biskop Nils Kettilsson Kumla kyrka som moderkyrka. Namnet Kumla syftar till olika gravmarkeringar som t.ex. minnesstenar och gravmarkeringar. Kumla-namnet har sin huvudsakliga utbredning i Mälardalen (Lannergård 1988; Ortnamnsregistret; Ståhl 1970). Enligt Gerda Boëthius byggdes Kumla kyrka under ledning av ”mästaren från Sala landskyrka” under perioden 1280–1310 (Boëthius 1921). På 1470-talet slogs tegelvalv. Dessa dekorerades 1482 av, eller under överinseende av, Albertus Pictor (Hammarskiöld 2006; Lannergård 1988).

Figur 3. Kumla kyrka som Grau såg henne. Teckningen utförd före 1756 då kyrktornet började byggas och klockstapeln rivits (Grau 1754; Hammarskiöld 2006).

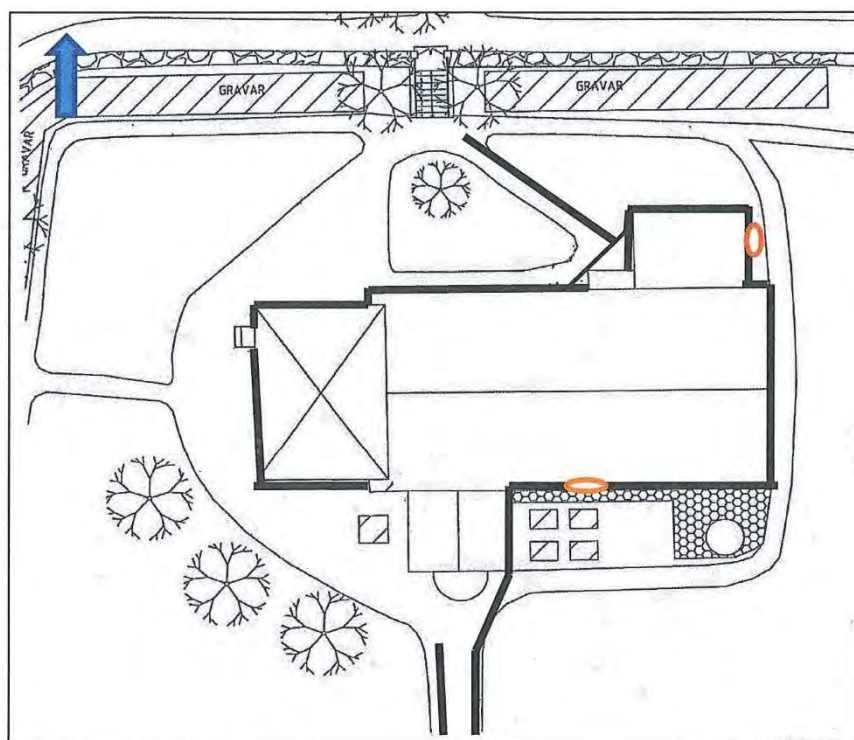
Kumla kyrka är byggd på ett markant höjdparti med omgivande åkermark. Platsen är idealisk för förhistoriska lämningar. Följdriktigt finns uppgifter om att en förhistorisk grav (fornlämning Kumla 66:1) legat under kyrkan eller på kyrkogården.

Målsättning och syfte

En målsättning med den arkeologiska antikvariska kontrollen var att, om möjligt, bekräfta att området använts under förhistorisk tid.

För övrigt syftade den arkeologiska kontrollen till att skydda kyrkliga lämningar från att skadas. Om smärre anläggningar skulle påverkas av markarbetena skulle dessa dokumenteras. En viktig del i undersökningen var att genom ¹⁴C- dateringar av organiskt material, i det här fallet ben, kunna tillföra kyrkan ytterligare dateringsunderlag för dess etablering på platsen.

Genomförande

Figur 4. Kumla kyrka med de schaktsträckor som arkeologiskt övervakades (svarta grövre linjer). Ovalen vid sakristians östra vägg markerar graven med skelett i nord-sydlig riktning. Ovalen vid långhusets södra vägg markerar två gravar i väst-östlig riktning som delvis låg under kyrkans grund. Från dessa tre gravar togs material för ¹⁴C- dateringar (Grundkarta Svensk Klimatstyrning, Skala 1:600.)

Schaktsträckan som övervakades omkring Kumla kyrka var cirka 120 meter lång. Schaktets bredd var cirka 1 meter. Djupet varierade från 0,4 meter till 0,7 meter beroende på hur dagvattnets avrinning var planerad.

Kyrkan och kyrkogården anlades på en ås där isälvsavlagringar dominerar (Jordartskartan 11G Västerås NO).

I princip berördes redan omgrävda lager. Det berodde på gravgrävningar men också på kabelgrävningar.

Figur 5. Schaktet vid salkyrkans (korets) östra grundmur. Under tegelmarkeringen låg en kabel. Närmast i bild syns även den obligatoriska åskledaren. (Foto från syd U. Alström.)

Schakten som grävdes efter kyrkans norra vägg visade på att endast ett fåtal gravar har anlagts där. Att bli gravsatt norr om kyrkan har inte varit populärt. Motståndet kan säkert spåras tillbaka till högmedeltiden då norr ansågs vara djävulens väderstreck. Norr symboliserade även kylan som hämmar människans andeliv osv. (Nilsson, 1994). Det var först under 1800-talet då varvbegravningar infördes som väderstreckspenningen lättade (Hammariskiöld m.fl. 2003). Dock ändrades inte helt synen på att vara förmer vid gravsättningen. Från just Kumla kyrka finns från denna tid nedtecknat att ”allmänna ran” är för torpare, backstugusittare, hantverkare och fattigstugans folk. Bönder som hade bättre ställt begrovs i ”köpgravar”. Barngravar fick här och var, som det uttrycks, en egen linje (Hammariskiöld m.fl. 2003).

I schaktet intill sakristians östra vägg och långhusets (korets) östra vägg påträffades flera lösa ben samt en grav där den döde låg i nordsydlig riktning (figur 5 och 6). Graven förmodas vara medeltida på grund av gravdjupet som bara var 0,5 meter. Material för en ¹⁴C datering tillvaratogs.

Figur 6. Graven efter sakristians östra vägg. Graven var inte komplett delvis på grund av en tidigare kabelgrävning. Det saknade huvudet låg mot norr. (Foto från söder U. Alström.)

Efter långhusets södra vägg och efter vapenhusets östra vägg ökade mängden av ben markant vilket kan bero på att söder och öster är väderstreck dit ljuset ansågs höra. De var den helige andes väderstreck och sattes i samband med bara goda företeelser (Nilsson 1994).

Efter södra väggen noterades särskilt ben efter två individer som delvis låg under kyrkans utskjutande grundmur (figur 4). Delar av det ena skelettet låg i orört läge (figur 7). Från dessa två togs ben för ¹⁴C- datering.

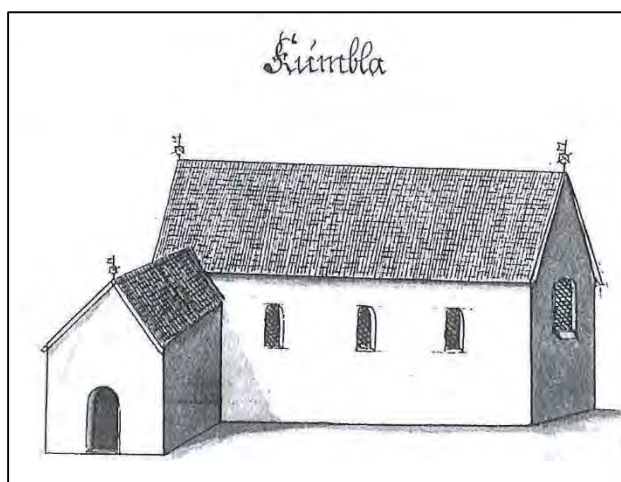
Att benen påträffades under utskjutande grundstenar betyder dock inte med säkerhet att gravarna anlagts före den nu stående kyrkan. Det är möjligt att den döde (figur 7), om denne varit svept, kan ha skjutits in under kyrkans grundmur vid begravningen.

Figur 7. Figuren visar höftbenen och det ena lårbenet från en delvis intakt grav. Benen ligger under de utskjutande grundstenarna. (Foto U. Alström.)

Schaktet kring kyrkans torn var relativt grunt och innehöll endast omrörda skelettdelar och byggnadsrester. Byggnadsmaterialet härstammar med stor sannolikhet från tiden efter tornbygget 1756–1760.

Sträckan söderut från vapenhuset till kyrkogårdsmuren i söder schaktningsövervakades endast närmast vapenhuset. Endast några lösa ben påträffades. Resterande sträcka söderut grävdes i ett äldre ledningsschakt.

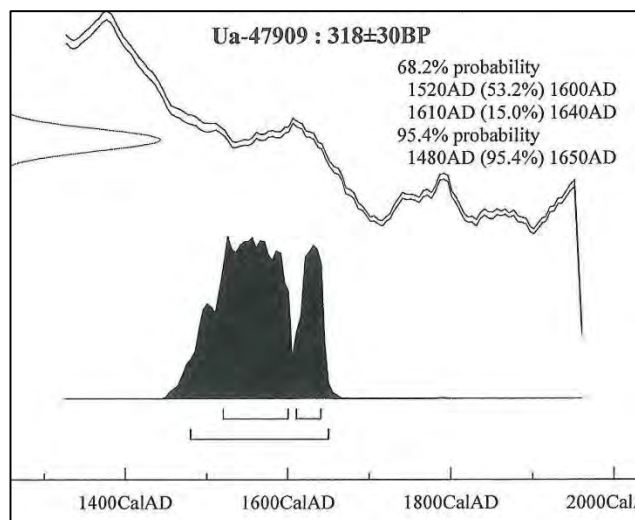

Figur 8. Kumla kyrka år 1685 dvs cirka 75 år innan tornet byggdes. Tecknare var Petrus Hegenius. (Bild ur Västmanland. Ett bildverk 1957.)

Fynden av benrester bekräftar vad som tidigare iakttagits vid liknande schaktningar. Det var mer eftertraktat att bli begravd söder om kyrkan. Mest prestigefullt var att bli begravd intill väggen där kyrkans takdropp föll ner (Nilsson 2004).

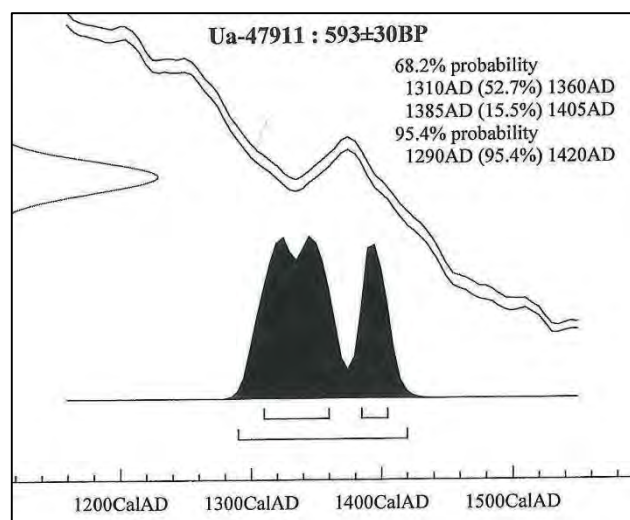
¹⁴C- dateringar av tre gravlämningar

Tre prover för ¹⁴C- datering insamlades. Det första provet togs från den döde som låg i nord-sydlig riktning. Graven kan med stor sannolikhet dateras till reformationsperioden dvs. 1500-talet.

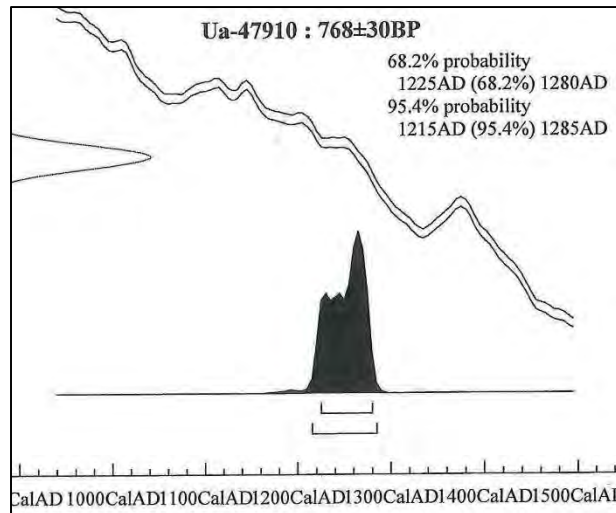
Figur 9. ¹⁴C provet visar med 95% sannolikhet att den döde begravdes under perioden 1480 – 1650 e.Kr. Med 68% sannolikhet begravdes den döde under perioden 1520–1650 e.Kr. (Possnert 2014.)

Det andra provet togs från den döde som placerats under utskjutande murpartier av kyrkan. Graven bör dateras till 1300-talet dvs. strax efter det att kyrkan stod färdig. Det tycks också som att den döde blivit intryckt under muren. Man lade alltså ner en del möda på att den döde fick ett så heligt vilorum som det bara gick utanför kyrkan.

Figur 10. ¹⁴C provet visar med 95% sannolikhet att den döde begravdes under perioden 1290–1420 e.Kr. Med 68% sannolikhet begravdes den döde under perioden 1310–1405. (Possnert 2014.)

Det tredje provet togs från ett skalltagsfragment som låg ytterligare längre in under kyrkans grundmur och bredvid prov 2. Benet kan dateras till kyrkans allra första år men det är även rimligt att den döde begravdes innan den nuvarande kyrkan byggdes.

Figur 11. ^{14}C provet visar med 95% sannolikhet att den döde begravdes under perioden 1215–1285 e.Kr. Med 68% sannolikhet begravdes den döde under perioden 1225–1280 e.Kr. (Possnert 2014.)

Det är inte känt huruvida det har funnits en äldre kyrka på platsen som t.ex. Kilstrom har hävdad (Kilstrom 1982). En mangfald av ^{14}C - dateringar foreligger fran gravar intill kyrkor i Vastmanland. De allra flesta dateringarna hamnar i tidsspannet 1200-talet och framåt.

Tva kyrkor kan ha gravar med dateringar i 1100-talet, namligen Odensvi och Tortuna kyrkor (Alstrom 2009; 2012).

En solitär bland Vastmanlands kyrkor ar Sura gamla kyrka som har ^{14}C daterade gravar ner i vikingatid (Jonsson 2003).

Mojligheten att en äldre kyrka funnits på platsen ar alltså utifrån kända dateringar mycket osaker.

Ett annat viktigt syfte med den arkeologiska antikvariska kontrollen var att dokumentera spår efter gravar från förhistorisk tid. Under den antikvariska kontrollen påträffades emellertid inga spår av äldre gravar. Eftersom schakten vid kyrkan berörde små ytor kan man dock inte med säkerhet utesluta att förhistoriska gravar funnits platsen.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Planritning Kumla kyrka. Svensk Klimatstyrning AB. Skala 1:500.

Jordartskartan 11G Västerås NO. Sveriges Geologiska Undersökning. Skala 1:50 000.

Topografiska kartan. Västerås 11G NO. Skala 1: 50 000.

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2006. Kumla kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås stift. Västerås.

Possnert, G., 2014. Resultat av ¹⁴C datering av obrända ben från Kumla kyrka, Sala, Västmanland. Ångströmlaboratoriet Uppsala universitet.

Internetbaserade källor

www.sofi.se/ortnamnsregistret

Litteratur

Alström, U., 2009. Odensvi kyrka. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2009:3. Västerås.

Alström, U., 2012. Tortuna kyrka. Arkeologisk antikvarisk kontroll. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:31. Västerås.

Grau, O., 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck 1904. Västmanlands Allehanda. Västerås.

Hammarskiöld, H, Theorell, A, Wästberg, P, 2003. Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. Bokförlaget Max Ström. Stockholm.

Jonsson, K., 2003. En tusenårig historia. Kyrkor och gravar vid Sura gamla kyrka, från vikingatid till 1700-tal. Utg. av Sura församling. Surahammar.

Kilström, B,I., 1982 Kumla kyrka. Kyrkorna i Västmanlands län. Västmanlands Nyheter. Västerås.

Lannergård, S. 1988. Kumla kyrka. Västerås stifts kyrkoberivningskommittè. Västerås.

Nilsson, B., 1994. Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 3. Teologiska institutionen. Uppsala universitet. Uppsala.

Nilsson, B., 2004. Kyrka och lärdom. Medeltiden. Signums svenska kulturhistoria. Lund.

Ståhl, H., 1970. Ortnamn och ortnamnsforskning. Stockholm.

Västmanland. Ett bildverk 1957. Allhems förlag.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM 13115
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3834-13, 2013-09-18
<i>Undersökningsperiod:</i>	21, 22 okt. 5, 6, 12, 14 nov. 2 dec. 2013
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 190 m. Schaktningsövervakad längd cirka 120 m.
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Kumla kyrka. Kumla klockargård 1:12, Kumla socken, Sala kommun, Västmanlands län, Västmanland
<i>Topografisk karta:</i>	11GNO Västerås. Skala 1:50 000.
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	6633366/591767
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras på VLM
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

